

Conceptnota van een ‘empowerende academische werkplaats’

Tine Van Regenmortel en Koen Hermans

LUCAS en HIVA willen in en samen met Emmaüs Jeugdzorg een *empowerende academische werkplaats* ontwikkelen en installeren waarbinnen actieonderzoek (of handelingsonderzoek) wordt verricht. Dit actie-onderzoek omvat een 3-jarig onderzoeksprogramma waarin de vraag naar werkzame factoren van het IPTmodel centraal staat. In deze nota lichten we het concept van empowerende academische werkplaats toe met deze noot dat dit om ‘work-in-progress’ gaat.

1. Nederlandse invulling van een academische werkplaats

De academische werkplaats is ontstaan als reactie op de kloof die er bestaat tussen wetenschap en praktijk (‘theory practice gap’). Het concept is afkomstig uit Nederland en ontstond bij Tranzo, een onderzoeksinstelling binnen de Tilburg University. Later werd dit opgepikt door ZonMW.

1.1 Tranzo als koploper

‘Science is not (only) an end in itself. Scientific research generates knowledge that can be used to improve service delivery within the healthcare and social work sectors and that can be used to develop a more evidence-based health and social care policy’ (Garretsen et al., 2005:50)¹

Een brugfunctie tussen wetenschap en praktijk²

Tranzo is het wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn van Tilburg University en heeft als missie het verbinden van wetenschap en praktijk op het gebied van zorg en welzijn. Hiervoor stellen ze de interactie tussen drie partijen van wezenlijk belang: onderzoekers, professionals (zorgverleners en beleidsmedewerkers) en de vraagzijde (burger, patiënt, cliënt). De doelstelling is om samen met de praktijk via interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek kennis op het gebied van zorg en welzijn te verkrijgen, maar ook verder te ontwikkelen en verder uit te wisselen. Tranzo werkt hiervoor structureel samen met instellingen uit het veld die willen fungeren als koploper in hun sector op

¹ Garretsen H. et al. (2005), Bridging the gap between science and practice. Do applied academic centres contribute to a solution? A plea for international comparative research, *Journal of comparative social welfare*, 23 (1), p. 49-59.

² Jaarverslag 2011 en <http://www.tilburguniversity.edu/nl/onderzoek/instituten-en-researchgroepen/tranzo/academischewerkplaatsen/>

gebied van innovatie en academisering. Voor deze samenwerking kiezen ze sinds 2000 voor de formule van academische werkplaats, een samenwerkingsvorm die analoog is aan de situatie van academische ziekenhuizen. Deze samenwerking beoogt een brugfunctie tussen wetenschap en praktijk. Tranzo kent momenteel 8 academische werkplaatsen (bv. rond publieke gezondheid, verslaving, geestelijke gezondheidszorg, ouderenbeleid en sociale zorg, leven met een verstandelijke beperking). Binnen deze academische werkplaatsen wordt er met diverse partijen samengewerkt bv. hogescholen, landelijke kennisinstellingen, lokale partners (bv. de gemeente). Er is geen vaste format voor de uitbouw en ontwikkeling van een academische werkplaats. Dit geldt tevens voor de omvang en intensiteit van samenwerking met de partners.

Een duurzaam partnerschap

Tranzo omschrijft een academische werkplaats als een duurzaam samenwerkingsverband tussen de universiteit en praktijkinstellingen met als doel om te komen tot wetenschappelijke kennisontwikkeling en tot innovatie van het zorgaanbod in de betrokken sector. Het betreft een geformaliseerde, langdurige samenwerking op basis van een gemeenschappelijk overeengekomen langlopend onderzoeksprogramma. Een dergelijk programma omvat innovatieprojecten waarin wetenschappelijke inzichten worden (door)ontwikkeld, toegepast en bijgesteld op basis van evaluatie. Het betreft zowel fundamenteel als toegepast onderzoek. Zowel academisch excellent presteren als werken aan de waarde voor de praktijk maken onderdeel uit van het onderzoeksprogramma.

Uitbouw van een kennisinfrastructuur

Naast de uitvoering van het onderzoeksprogramma (met mogelijk ook kleinere specifieke onderzoeksprojecten) wordt binnen een academische werkplaats tevens gezamenlijk gewerkt aan de uitbouw van een kennisinfrastructuur binnen de betrokken instellingen. Zodoende krijgt de academisering van de betrokken instellingen vorm. De professionele vaardigheden van medewerkers worden vergroot en evidence based werken wordt beter mogelijk gemaakt. Kennis, ervaringen en initiatieven worden uitgewisseld. Voorbeelden van activiteiten zijn bv. het verrichten van (promotie)onderzoek, afstudeerstages van studenten, het organiseren van symposia en studiedagen en het uitwisselen van sprekers voor lezingen, referaten en gastcolleges, het publiceren van rapporten en wetenschappelijke artikelen, het wederzijds gebruik van databases en bibliotheken en het samenwerken m.b.t. opleidingen.

Centrale rol van de 'science practitioner'

Binnen de academische werkplaatsen is vaak een centrale rol weggelegd voor 'science practitioners', onderzoekers die deels werken in de praktijk, deels werken aan (promotie)onderzoek binnen de universiteit. Het is de bedoeling dat het onderzoek dat zij verrichten, uitmondt in een doctoraal proefschrift en dus voldoet aan de academische

standaarden van wetenschappelijk onderzoek en aan de hiermee verbonden outputindicatoren (nationale en internationale publicaties). Aan dit onderzoek kunnen ook eindwerken van studenten worden gekoppeld. Onderzoeksresultaten worden gepresenteerd op studiedagen en vertaald naar vormingsprogramma's. Omdat onderzoek vorm krijgt in een praktische keten, komt het de implementatie van resultaten ten goede. Beroepskrachten helpen beleidsmakers bij de definiëring van een lokaal probleem, zodat die beter kunnen kiezen. En onderzoekers gaan samen met beroepskrachten na of gebruikte interventies effectief zijn. Zo verbetert de kwaliteit van zorg, door wetenschappelijk onderbouwd handelen in de praktijk. Het centrale doel is dus om vragen vanuit de praktijk (en beleid) te vertalen naar onderzoeksvragen en de resultaten in de praktijk te brengen. Zo kan de gekende kloof tussen wetenschap en praktijk worden gedicht (Garretsen et al, 2005)³. Elke science practitioner vormt als het ware een brug tussen wetenschap en praktijk.

Meestal zijn verschillende science practitioners binnen één academische werkplaats actief. Aan een academische werkplaats is veelal ook een leerstoel verbonden voor een bijzonder hoogleraar en wordt er een coördinator voor de AW aangesteld.

Betrekken van de vraagzijde: niet evident

Na ruim 10 jaar werken stelt Tranzo vast dat de kennis van de vraagzijde binnen brengen in een academische werkplaats, complementair aan de wetenschappelijke en professionele kennis, geen eenvoudige zaak is. Sinds 2011 wordt dit aspect extra in de kijker gezet bij de uitbouw van een academische werkplaats.

1.2 Nederlandse verspreiding via ZonMw

ZonMw financiert wetenschappelijk onderzoek en innovaties in de sectoren van zorg en welzijn. Het Ministerie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de Nederlandse Organisatie Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) geven ZonMw de opdracht om programma's te initiëren rond thema's zoals (1) het ontwikkelen van bepaalde wetenschapsterreinen, (2) het ontwikkelen en onderzoeken van innovaties in de gezondheidszorg, (3) de coördinatie van grootschalige invoering van bewezen waardevolle innovaties. Allerlei instanties kunnen binnen dit programma kandideren voor subsidies.

ZonMw heeft het concept van academische werkplaats opgepikt en verspreid over heel Nederland. Vandaag financiert ZonMw maar liefst 22 academische werkplaatsen (AW)

³ Garretsen H. et al. (2005), Bridging the gap between science and practice. Do applied academic centres contribute to a solution? A plea for international comparative research, *Journal of comparative social welfare*, 23 (1), p. 49-59.

ingedeeld in 4 programma's: AW Publieke Gezondheid (10) (looptijd 2005-2008 en 2009-2012), AW Jeugd (6) en Diversiteit in het Jeugdbeleid (3) (looptijd 2009-2015) en ten slotte preventieKracht dichtbij huis (3).

Algemeen: verwetenschappelijken en vermaatschappelijken

ZonMw ziet een academische werkplaats als een structureel samenwerkingsverband tussen één of meerdere praktijkinstellingen en een universiteit/hogeschool met als doelen:

- versterken en verankeren van de (kennis)infrastructuur in een gelijkwaardige relatie tussen praktijk en wetenschap;
- bevorderen van kwalitatief hoogstaand en innovatief wetenschappelijk onderzoek dat tegelijkertijd relevant is voor de praktijk;
- borging van kennistransfer en implementatie van onderzoeksresultaten;
- verbetering van het 'evidence based' handelen bij de praktijkinstelling;
- bijdragen aan de kwaliteit van de opleiding voor (aanstaande) professionals en onderzoekers.

Ook in de academische werkplaatsen die via ZonMW worden gesubsidieerd gaat het om promotie-onderzoek met een doctoraat en wetenschappelijke publicaties als output. Dit element doet het verschillen van louter praktijkgericht onderzoek.

ZonMw wijdde in oktober 2012 in hun blad Mediator een special aan academische werkplaatsen, waarbij met verschillende actoren uit diverse AW werd gepraat over de meerwaarde en over de hobbels van AW⁴. De redactie (p.4-5) stelt hierin dat AW een dubbel doel hebben: de 'onderzoeksgevoeligheid' van praktijkwerkers realiseren en het verbeteren van de praktijkgerichtheid van onderzoekers. Als opbrengsten van de AW noemt men:

1. Het beleid krijgt meer richting door een goede onderbouwing van de mogelijke beleidskeuzes;
2. De wetenschap krijgt kansen om de maatschappelijke impact van onderzoek te vergroten;
3. Het onderwijs kan beter aansluiten bij de vereisten van de wetenschap én de behoeften in de praktijk;
4. De praktijk krijgt betere methodieken en interventies beschikbaar en medewerkers met passende competenties.

⁴ Zie Mediator, Special Academische Werkplaatsen, ZonMw, jaargang 22, special bij nummer 5, oktober 2012, 36p.

Naast de verwetenschappelijking van de praktijk gaat het dus tevens om de vermaatschappelijking van de wetenschap. Ook afstemming met beleid en opleidingen worden benadrukt. Toekomstige professionals dienen in hun opleiding een onderzoekende houding aan te leren. De 'Klein maar Fijn projecten' binnen AW bieden alvast mogelijkheden om studenten in te schakelen en te laten proeven van kwalitatief praktijkgericht onderzoek. Daarnaast dient er samenwerking en samenhang met lokale beleidsinstellingen te ontstaan zodat er 'strategische allianties' ontstaan die zorgen voor een kwalitatief betere zorg, preventie en gezondheid, een beter afgestemd beleid en een betere kwaliteit van leven van burgers.

De Academische Werkplaatsen Jeugd

Het doel van het programma Academische Werkplaatsen Jeugd is het structureel versterken van praktijkgerichte onderzoeksactiviteiten in de jeugdsector. ZonMw financiert momenteel 9 verschillende academische werkplaatsen die zich inzetten om kennis voor de jeugdsector te ontwikkelen. Deze zijn:

1. AW Jeugd C4 Youth, Groningen
2. AW Jeugd Inside-Out, Nijmegen
3. AW Forensische Zorg voor Jeugd, Zutphen
4. AW Jeugd in Twente, Enschede
5. AW Jeugd Kindermishandeling, Haarlem
6. AW Publieke Gezondheid - Jeugd, Leiden
7. AW Jeugd Diversiteit Brabant
8. AW Jeugd Diversiteit DWARS
9. Kenniswerkplaats Tienplus, Utrecht/Amsterdam

Hun werk betreft o.a. de aanpak van de Centra voor Jeugd en Gezin te verbeteren, de geïndiceerde jeugdzorg en de ketenzorg. Drie werkplaatsen (7, 8, 9) richten zich specifiek op de diversiteit in het jeugdbeleid en werken aan gelijke kansen voor migrantenkinderen door versterking van de preventieve jeugdsector. Voor het programma is door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport 9.325.000 € beschikbaar gesteld. De volgende kernelementen van een AW staan centraal in dit programma:

- Gestructureerde, regionale samenwerking (geografische link), primair tussen praktijkorganisaties uit de jeugdsector, in combinatie met een kennisinstituut/universitaire afdeling en/of een hogeschool.
- Aantoonbare wisselwerking tussen praktijk, beleid, onderzoek en opleidingen.
- Onderzoek op geleide van maatschappelijk relevante probleemstellingen, afkomstig vanuit de jeugdprofessionals en andere betrokkenen, passend binnen de genoemde onderwerpen.
- Biedt via een onderzoeksmatige wetenschappelijke onderbouwing bruikbare producten en diensten voor de praktijk en het beleid.
- Verspreiding, communicatie en bevordering van gebruik van resultaten, afkomstig uit praktijk en onderzoek, via voor praktijkdoelgroepen en beleid relevante kanalen.
- Verspreiding, communicatie en bevordering van gebruik van resultaten, afkomstig uit praktijk en onderzoek, via voor onderzoekers relevante kanalen.

Per 1 januari 2015 worden de gemeenten in Nederland verantwoordelijk voor het volledige aanbod aan jeugdzorg. Dit aanbod is vandaag erg versnipperd en kent verschillende aanbieders, van eerstelijnszorg tot gespecialiseerde jeugd-ggz.

Onderzoekstopics die aan bod komen binnen de AW Jeugd zijn o.a.: Hoe voeren de gemeenten idealiter de regie? Wat is goede en effectieve zorg en hoe beoordeel je dat? Hoe reken je af? Binnen AW gaat men de zogenaamde ‘wicked problems’ niet uit de weg. Fundamentele dilemma’s binnen de jeugdzorg zijn onder meer dat men enerzijds moet voorkomen dat er niets ergs gebeurt (ligt erg gevoelig gezien de ernstige incidenten die er waren), terwijl men anderzijds maximaal dient gebruik te maken van de eigen kracht van het gezin. Een ander dilemma heeft te maken met de strikte financiering en bijhorende protocollering waardoor men strikt binnen de richtlijnen werkt en ieder voor zich, terwijl het aanbieden van de juiste zorg op het juiste moment net flexibiliteit vraagt en ontschotting behoeft tussen organisaties.

Nieuwe vormen van werken kunnen worden ontwikkeld en uitgetoetst in proeftuinen. Belangrijk hierbij is de wisselwerking tussen praktijk, onderzoek en beleid. Dit vraagt om samenwerking, maar ook om verwondering, nieuwsgierigheid en openstaan voor anderen, volgens de geïnterviewde medewerkers van de AW. Mensen zijn nodig om deze wisselwerking draaiende te houden, de zogenaamde ‘vliegwielen’.

Moeilijkheden/Aandachtspunten

Bruggen slaan tussen verschillende werelden is niet eenvoudig. Wetenschappers, professionals en beleidsmensen hebben verschillende sporen, uitgangspunten, prikkels en tijdspaden. Wetenschappers moeten scoren met gedegen publicaties en succesvolle promovendi, en denken eerder op langere termijn, beroepskrachten zijn vooral gefocust op de relatie met hun cliënten en het succes van een behandeling en willen na een jaar toch effecten zien, beleidsmakers laten zich vooral in met de ‘waan van de dag’, vragen dus om snelle acties en resultaten. Druk van bovenaf, door beleidsmakers en bestuurders zijn aan de orde.

In de AW is er ook veel discussie over de wetenschappelijke methoden. Effectiviteitsonderzoek wordt belangrijk gevonden, maar strak geprotocolleerde, gerandomiseerde experimenten zijn lastig. Het onderzoeksdesign dient aangepast te worden aan de vraagstelling vanuit de praktijk en het onderzoeksobject. Men pleit voor creatieve onderzoeksprotocollen en het gebruik van ‘mixed methods’. Positief is dat de betere wetenschappelijke tijdschriften steeds meer open staan voor deze nieuwere onderzoeksmethoden.

Andere opmerkingen die worden gemaakt zijn: AW zouden een meer actieve rol kunnen spelen bij de agendasetting in gemeenten; ‘wicked problems’ (weerbarstig, complex) mogen niet uit de weg gegaan worden binnen de AW, maar kunnen ook niet zomaar worden opgelost; de samenwerking tussen onderzoek, praktijk en beleid mag geen strak keurslijf zijn.

Tot slot een centrale vraag die open blijft: Wat betekenen vernieuwingen voor de cliënt, de patiënt en de burger? We roepen al snel dat het betere zorg oplevert, maar kunnen we dat ook hard maken? Er zijn voorbeelden waarbij de expertise van de doelgroep worden opgenomen, maar dit is zekere geen rode draad of eerste prioriteit doorheen het concept van de AW.

1.3 Andere initiatieven

Naast de AW van Tranzo en de AW die door ZonMw worden gefinancierd, zijn er ook nog andere initiatieven omtrent de oprichting van AW in Nederland. Een mooi voorbeeld hiervan is de AW *Opvang x Oggz* o.l.v. Hoogleraar Judith Wolf over maatschappelijke opvang (dak- en thuisloosheid). Hierin worden de krachten van enerzijds 20 organisaties van maatschappelijke en vrouwenopvang - verspreid over Nederland - en anderzijds het universitaire onderzoekscentrum maatschappelijk zorg van de Radboud Universiteit te Nijmegen gebundeld. Deze AW⁵ bundelt, vergroot, ontwikkelt en verspreidt gezamenlijk kennis en deskundigheid over in- en uitsluitingsprocessen van kwetsbare mensen en huiselijk geweld en over effectieve hulp aan deze mensen. Doel is een bijdrage te leveren aan de professionalisering en kwaliteitsverbetering van de maatschappelijke opvang en Oggz. De AW ondersteunt en faciliteert activiteiten en deelprojecten voor kennisontwikkeling en kwaliteitsverhoging binnen de opvangsector en maakt productieve verbindingen met andere kennisterreinen. De leden van de AW delen hun kennis en ervaring in themagerichte deelprojecten (dossiers). Inzet is het ontwikkelen van 'communities of practice'. De AW kent de volgende gremia: een stuurgroep (1 x/jaar), werkgroep (4x/jaar), dagelijks bestuur (min. 4x/jaar) en een werkgroep Ontwikkeling en Onderzoek (4 à 5x/jaar).

Deze AW heeft ook een website met een open deel en besloten deel enkel voor de medewerkers van de participerende organisaties. Interessant is dat gebruikers tevens via een laagdrempelige blog-functie kennis onderling kunnen delen. Verder wordt ook aandacht besteed aan het thema van cliëntwaardering.

2. Naar een empowerende academische werkplaats

Opvallend in de Nederlandse voorbeelden van AW is dat de gebruikers zelf grotendeels buiten beeld blijven. Bij de uitbouw van de AW van Jeugdzorg Emmaüs voegen we nadrukkelijk ook de gebruikers toe. Dit sluit aan bij het empowermentparadigma dat we als basiskader hanteren voor de uitbouw van deze AW en voor de invulling van het onderzoeksprogramma m.b.t. de werkzame factoren van het IPT-model.

⁵ Zie <http://www.werkplaatsoxo.nl>.

Empowerment en onderzoek⁶

Empowerment heeft niet alleen gevolgen voor de zorgpraktijk of beleid, ook onderzoek krijgt een andere inkleuring vanuit het empowermentparadigma. Maatschappelijk kwetsbare doelgroepen komen prioritair aan bod in empowerment onderzoek, net als thema's die voor hen bijzonder van tel zijn (bv. sociale uitsluiting, discriminatie, segregatie, kwaliteit en toegankelijkheid van zorg). Centraal in een empowerment onderzoeksagenda staat het streven naar meer sociale rechtvaardigheid, gelijke kansen en gelijke toegang tot steun- en hulpbronnen opdat iedere burger volwaardig zou kunnen participeren aan de samenleving en een hoge kwaliteit van leven zou kennen. Ook de aard van de onderzoeksvragen en de vorm van onderzoek (methoden) worden beïnvloed door empowerment. Vragen naar beleving, ervaringen, het diepgaand begrijpen van verschijnselen vanuit een insidersperspectief zijn aan de orde. Logischerwijs heeft dit gevolgen voor de onderzoeksmethode.

Globaal kan gesteld worden dat empowerment onderzoek vanuit haar theoretisch basiskader en waardenoriëntatie een integratie kent van evidence based practice, practice based evidence, experience based evidence en value based evidence. Het omarmt bij deze multidisciplinair en transdisciplinair onderzoek.

Kruisen van drie gelijkwaardige kennisvormen

Rode draden bij empowerment zijn versterkend en verbindend werken aan de hand van een gelijkwaardige participatie van alle stakeholders in de samenleving, beleid, zorg en onderzoek met bijzondere aandacht voor de stem en inbreng van de meest kwetsbare partijen. In het kader van (onderzoek naar) hulpverlening betekent dit dat expliciet stem wordt gegeven aan de professional en aan hun praktijkkennis (veelal impliciete kennis), maar niet in het minst ook gebruik maken van de ervaringskennis die bij cliënten en hun omgeving aanwezig is. Empowerment onderzoek gaat dus uit van drie gelijkwaardige vormen van kennis: wetenschappelijke of theoretische kennis, professionele of praktijkkennis en ervaringskennis. Deze dienen in onderzoek bij elkaar gebracht en met elkaar gekruist te worden.

Empowerment heeft hierbij steeds prioritaire aandacht voor de zogenaamde 'silenced voices'. Stemmen die dikwijls bij meer klassiek onderzoek (bv. schriftelijke enquête) buiten beeld blijven (bv. daklozen, mensen uit de lagere sociaal-economische klasse als bv. generatie-armen, mensen met een mentale of psychiatrische beperking, kwetsbare ouderen). Opdat elke betrokken partij op een gelijkwaardige manier invloed zou hebben, zijn aangepaste onderzoeksmethoden nodig. Ook specifieke opleidingen en training zijn

⁶ Dit tweede deel is grotendeels gebaseerd op Van Regenmortel T. (2011), *Lexicon van empowerment*. Marie Kamphuis-lezing 2011, Marie Kamphuis Stichting, Utrecht.

hierbij een extra aandachtspunt (in het bijzondere voor maatschappelijk kwetsbare groepen).

Participatorische, responsieve en waarderende onderzoeksmethoden

Dit alles vraagt om participatorische, responsieve en waarderende methoden. Multilogen en partnerschap zijn aan de orde. Het gaat niet zozeer om onderzoek 'over', maar wel om onderzoek 'samen met' en - indien mogelijk - ook 'door' de betrokkenen (bv. via peer research en het inschakelen van ervaringsdeskundigen als co-researchers). Een voorbeeld bij uitstek is '*responsieve evaluatie*', ontwikkeld door Guba en Lincoln en Robert Stake en in Nederland doorontwikkeld en verfijnd door Tineke Abma en Guy Widdershoven. Kenmerkend is onder meer dat het onderzoeksdesign zich gaandeweg het onderzoek verder ontwikkelt en niet a priori vastligt ('emergent design'). Partijen kunnen meebeslissen over het onderzoeksproces en worden zodoende mede-eigenaar. Het onderzoek gebeurt liefst in de natuurlijke setting (geen kunstmatige laboratoriumsetting). De dataverzameling gebeurt kwalitatief (bv. via participerende observatie, open interviews, focusgroepen), de analyse is inductief. Belangrijk is dat de sturing van het onderzoeksproces niet in handen is van de onderzoekers, maar gebeurt met de inbreng en in samenspraak met de verschillende stakeholders die als partners worden gezien. Door het faciliteren van een dialogisch leerproces worden het wederzijdse inzicht en begrip verhoogd van diverse groepen van belanghebbenden. Narratieven of verhalen uitwisselen is een belangrijke methode bij responsieve evaluatie. Zodoende kan een open klimaat ontstaan binnen organisaties en een dialoog plaatsvinden die leiden tot verbeteringen in de praktijk (Abma, 2006)⁷.

'Responsieve evaluatie (...) beoogt na een inventarisatie van zo veel mogelijk stakeholdersissues, een hermeneutische dialoog op gang te brengen tussen stakeholders teneinde het wederzijds begrip te verhogen als voertuig voor praktijkverbetering'. (Abma, 2010: 59)⁸

Sterk opkomend zowel in Vlaanderen als Nederland is de '*waarderende onderzoeksbenadering*' ('Appreciative Inquiry'). Het is een methode om transformaties aan te pakken, zowel op individueel niveau als op team- en groepsniveau, zelfs voor een gemeenschap. Centraal in waarderend onderzoek is de focus op sterke punten en positieve krachten. Competenties, talenten en bezieling zijn kernconcepten. Basisidee is:

⁷ Abma T. (2006), Werken met narratieven. Verhalen en dialoog als methoden voor praktijkverbetering, *Tijdschrift voor Management en Organisatie*, nr. 3-4 (mei-augustus), p.71-84.

⁸ Abma T. (2010), *Herinneringen en dromen van zeggenschap. Cliëntenparticipatie in de ouderenzorg*, Boom Lemma Uitgevers.

'Je haalt het beste uit de anderen, niet door hen het vuur na aan de schenen te leggen, maar door het vuur in hun binnenste aan te wakkeren'. (Bob Nelson in Bouwen & Meeus, 2011: 17)⁹

'To prove' en 'to improve'

Het 'benefit' van empowerment onderzoek mag er niet enkel voor de wetenschapper zijn. Alle stakeholders en actoren die betrokken en mogelijk beïnvloed kunnen worden door het onderzoek dienen mee te genieten van het onderzoek. Naast opbouw van theoretische kennis dient er ook voor de andere betrokken partijen, bv. de professionals en de gebruikers van zorg een meerwaarde te zijn. Kortweg gesteld: naast het bewijzen ('to prove') is ook verbetering ('to improve') aan de orde. Zo is verbetering van de kwaliteit van zorg een centraal issue. Belangrijk hierbij is dat de criteria voor kwaliteit van zorg mede bepaald worden door de verschillende stakeholders (o.a. beleidsmakers, financiers, managers, professionals, gebruikers van zorg en verwanten). Zo kan de zogenaamde 'managementbias' vermeden worden.

Theorie- en praktijkgericht onderzoek kunnen bij empowerment onderzoek evenwel hand in hand gaan, net zoals kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden. Het accent ligt wel op praktijkgericht en kwalitatief onderzoek omdat deze meer kansen bieden op participatie (niet in het minst voor de 'silenced voices') en meer garanties bieden op een indaling van de onderzoeksresultaten in de concrete praktijk en dus op verbetering van de praktijk. Participatie aan het onderzoek dient idealiter een proces van empowerment bij de betrokkenen in te houden en te leiden tot meer greep op het eigen leven en de omgeving. De verbetering van een concrete handelingspraktijk of levensomstandigheden van een bepaalde kwetsbare groep in een specifieke context is het doel bij empowerment onderzoek, eerder dan te komen tot brede veralgemeningen en voorspellingen. Een toepasbare, herkende en erkende kennis staat op de voorgrond, eerder dan een geobjectiveerde, algemeen geldige waarheid.

'Critical friend' rol van de onderzoeker

Deze visie en bijpassende methoden vragen, net als in een empowerende hulpverlening, een andere rol (en vaardigheden) van de onderzoeker. De onderzoeker is niet 'de' expert met de witte schort, geen buitenstaander die zich boven de andere stakeholders stelt, maar één van de betrokkenen, die vanuit zijn specifieke expertise, samen met anderen zoekt naar verbetering. De onderzoeker is een facilitator die een wederzijds leerproces op gang brengt. Hij/zij is ook een Socratische gids die zoekt naar een gemeenschappelijke grond binnen de verschillende belangen en perspectieven van de stakeholders. De

⁹ Bouwen G. & Meeus G. (2011), *Vuur werkt. Met talent toekomst maken*, LannooCampus: Leuven.

onderzoeker gaat uit van ‘meerzijdige partijdigheid’. Hij/zij belicht alle betrokken perspectieven en brengt deze in dialoog. Hierbij heeft hij/zij wel extra aandacht voor en zorg om de stem van de meest kwetsbare stakeholder te expliciteren, i.c. de gebruiker van zorg of maatschappelijk kwetsbare groep die centraal staat in het onderzoek.

We omschrijven de rol van de onderzoeker in empowerment onderzoek als deze van ‘critical friend’. De onderzoeker als een vriend die vertrouwen schenkt en zichzelf ook een stuk blootgeeft (reciprociteit), maar anderzijds ook spiegels, kaders en ideeën aanreikt die aanzetten tot kritische reflectie en ontwikkeling.

AW als ‘empowerende onderzoeksgemeenschap’

Empowerment onderzoek houdt in dat we een soort van ‘onderzoeksgemeenschap’ vormen met alle betrokkenen, een ‘partnership practice’ (Marsh, 2007)¹⁰. Binnen deze empowerende onderzoeksgemeenschap zijn een aantal principes leidend. We gebruiken hiervoor het kader van *Empowerment Evaluation* van David Fetterman en Abraham Wandersman (2005)¹¹ dat voortbouwt op het theoretisch werk van Zimmerman. Empowerment evaluatie garandeert een fundamentele betrokkenheid met de praktijk en doelgroep. Het uitgangspunt is ‘full ownership’ zowel bij de uittekening van het onderzoeksdesign als bij de implementatie en valorisatie van de onderzoeksresultaten. De continue interactie tussen wetenschappelijke kennis, praktijk en ervaringskennis (van de betrokkenen en hun omgeving) is hierbij het instrument (via bv. interviews, focusgroepen, deelname aan gebruikersgroepen). De volgende tien kernprincipes staan bij Empowerment evaluatie centraal: (1) verbetering, (2) lokaal eigenaarschap, (3) inclusie, (4) democratische participatie, (5) sociale rechtvaardigheid, (6) lokale kennis, (7) evidence-based strategieën, (8) capaciteitsopbouw, (9) organisatieleren en (10) verantwoording.

Dit empowerment onderzoekskader biedt garanties op volwaardige participatie van alle stakeholders die als een soort van reflectieve ‘onderzoeksgemeenschap’ opereren en waarbij de onderzoeker de rol heeft van ‘critical friend’ (i.t.t. de afstandelijke expert) die inzichten inbrengt vanuit verschillende disciplines en relevante theoretische kaders. Deze werkwijze bewerkstelligt tevens een open reflexieve cultuur binnen de organisatie waarin continu leren en verbeteren centraal staat en waarbij naast directie ook de uitvoerende professionals gaandeweg verantwoordelijkheid opnemen om

¹⁰ Marsh P. (2007), *Developing an enquiring social work practice. Practitioners, researchers and users as scientific partners*, Marie Kamphuis-Lezing 2007, Marie Kamphuis Stichting, Bohn Stafleu van Loghum: Houten.

¹¹ Fetterman D. & Wandersman A. (ed.) (2005). *Empowerment Evaluation. Principles in practice*, The Guilford Press: New York/London.

wetenschappelijk onderbouwde inzichten toe te passen in functie van het bewerkstelligen van een hoogstaande kwalitatieve hulpverlening. Dit houdt een dynamisch circulair onderzoeksproces in, iteratief en niet lineair met wederzijdse feedback vanuit praktijk (professionals en betrokken doelgroep of cliënten) en wetenschap die elkaar continu bevruchten. Deze actieve betrokkenheid houdt kansen op empowerment in, niet in het minst voor de betrokken doelgroep of cliënten.

Een sui generis

De AW van Jeugdzorg Emmaüs laat zich dus enerzijds inspireren door de Nederlandse invulling van het concept AW, maar voegt anderzijds een eigenheid toe door de AW (en ook het betrokken onderzoeksprogramma rond werkzame factoren van het IPTmodel) in te kleuren vanuit het empowermentkader.

Essentieel is dat in een empowerende academische werkplaats verschillende kennisvormen en –bronnen met elkaar in dialoog gaan. Dit vraagt om bijkomende inspanningen dan de meer traditionele academische werkplaatsen die vooral inzetten op het overbruggen van de kloof tussen wetenschap en praktijk. Participatie staat dus centraal. Participatie is echter een complex begrip dat op verschillende niveaus kan gesitueerd worden: (1) het micro-niveau van de hulpverlening, (2) het meso-niveau van de organisatie en (3) het macro-niveau van de samenleving en het overheidsbeleid. Participatie wordt in de jeugdhulp regelmatig herleid tot het eerste niveau. Men spreekt dan van participatieve hulpverlening. Een empowerende academische werkplaats sluit aan bij participatie op het meso-niveau. Er wordt structureel ruimte gecreëerd binnen de organisatie om gebruikers te laten participeren aan het onderzoeksproces. Hun ervaringskennis wordt op gelijkwaardige voet geplaatst als de professionele kennis van praktijkwerkers, de wetenschappelijke kennis van de onderzoekers en de beleidsmatige kennis van het management. Dit impliceert dat het hele opzet van het onderzoek en van het hele samenwerkingsverband tussen praktijkinstelling en onderzoeksinstelling (i.c. de AW) aangepast wordt in functie van de participatie van de gebruikers. Het hoeft geen betoog dat dit alles extra tijd en ruimte vraagt van de verschillende stakeholders.

Het 2-ledige doel van een empowerende academische werkplaats is dat naast het aanleveren van wetenschappelijke kennis bv. over effectiviteit van methoden, het onderzoek ook moet bijdragen aan een reële verbetering van de hulpverleningspraktijk. Motto is: *'to prove and to improve'* met als belangrijke kanttekening dat deze verbetering de kwaliteit van het leven van kwetsbare hulpvragers ten goede komt, hen sterker maakt en verbindt met de omgeving, kortweg bijdraagt tot hun proces van empowerment. Dit betekent dat het perspectief van cliënten een belangrijke, zo niet ultieme, toetssteen is en plaats behoeft in het onderzoek en de AW.

3. Werkdefinitie van een empowerende academische werkplaats

De verschillende elementen leiden voorlopig tot de volgende werkdefinitie:

'Een empowerende academische werkplaats is een structureel en langdurig samenwerkingsverband tussen één of meerdere praktijkinstellingen, één of meerdere onderzoeksinstellingen en gebruikers waarin wetenschappelijk theorie- en actiegericht onderzoek wordt opgezet en uitgevoerd in een co-productie van professionals, gebruikers, onderzoekers en management in functie van het verbeteren van de kwaliteit van de (jeugd)hulp én van het proces van empowerment van de betrokken stakeholders met bijzondere aandacht voor deze van professionals én van gebruikers'.

Deze definitie wijst op vier kernelementen:

1. **Structureel en langdurig samenwerkingsverband:** een academische werkplaats is niet zozeer een fysieke entiteit, maar veeleer een structurele en langdurige samenwerking tussen één of meerdere praktijkinstellingen en onderzoekinstellingen. Die samenwerking krijgt concreet vorm in het uitwisselen en kruisen van verschillende soorten kennis.
2. **Cyclisch en dialogisch onderzoeksproces:** net omwille van de dialogische manier van werken ligt het onderzoeksproces niet vooraf vast, maar krijgt elke partij de mogelijkheid om zijn inbreng te doen in dit proces. Dit betekent dat er in dialoog voortdurend wordt gezocht naar het uitkristalliseren van de onderzoeksvragen, de onderzoeksmethoden en het onderzoeksproces.
3. **Praktijkverbetering én wetenschappelijke output:** het onderzoek heeft een tweeledige functionaliteit. De onderzoeksresultaten worden doorvertaald naar praktijkverbetering, maar dienen tevens een actieve bijdrage te leveren aan het wetenschappelijke bedrijf. Wetenschappelijke publicaties en bij voorkeur ook doctoraten zijn twee vormen van wetenschappelijke output die in een academische werkplaats worden nagestreefd. Hiermee verschillen ze van leerwerkplaatsen, die in Nederland door hogescholen worden uitgezet en die voornamelijk praktijkverbetering nastreven.
4. **Participatie van gebruikers:** gebruikers en gebruikersorganisaties participeren aan de empowerende academische werkplaats als volwaardige partner naast professionals en het management van de praktijkinstelling(en).